

УДК 343.1:351.85(477)

К.М. Батрак,
аспірант
Донецького державного університету
внутрішніх справ
[https:// orcid.org 0009-0000-4071-4321](https://orcid.org/0009-0000-4071-4321)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглянуто правові механізми обмеження доступу до інформації в Україні в умовах воєнного стану. Проаналізовано баланс між конституційним правом громадян на доступ до інформації та потребою захисту національної безпеки. Досліджено положення Конституції України, Закону України «Про інформацію», Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також відповідні міжнародні стандарти, зокрема Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та практику Європейського суду з прав людини. Здійснено порівняльний аналіз з досвідом країн ЄС і НАТО. Визначено, що ефективне правове регулювання має забезпечувати пропорційність обмежень, прозорість рішень державних органів і механізми судового контролю.

Ключові слова: воєнний стан, національна безпека, право на інформацію, обмеження прав, ЄСПЛ, пропорційність.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану перед державою постає складне завдання – забезпечити баланс між національною безпекою та правом громадян на інформацію. Право на доступ до інформації є однією з основних гарантій демократичного суспільства, закріплене у статті 34 Конституції України [1] та в міжнародних актах, зокрема у статті 10 Європейської конвенції з прав людини [2, ст. 10]. Водночас воєнний стан об'єктивно потребує тимчасового обмеження окремих прав, зокрема у сфері інформаційної відкритості, задля захисту державного суверенітету, життя та безпеки громадян. Проблема полягає в тому, щоб визначити межі правомірності таких обмежень, не допустити зловживання ними та забезпечити належні механізми контролю [3, с. 45–48].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика інформаційної безпеки та права на доступ до інформації активно досліджується як в Україні, так і за кордоном. Українські науковці, зокрема В. Брижко, І. Арістова, О. Бандурка,

О. Баранов, Ю. Барабаш, В. Цимбалюк, Т. Шевченко, приділяють увагу питанням співвідношення конституційного права громадян на інформацію з необхідністю захисту державних інтересів. Так, В. Брижко зазначає, що проблема не лише у встановленні обмежень, а й у відсутності чітких критеріїв, що визначають, яка саме інформація підлягає обмеженому доступу [3, с. 46]. І. Арістова підкреслює, що в умовах воєнного стану важливим є не тільки правове регулювання, а й практичні механізми контролю за поширенням даних, які можуть завдати шкоди обороноздатності держави [4, с. 113]. О. Бандурка та О. Баранов наголошують на ризиках надмірної централізації інформаційного простору та потенційній цензурі, яка може порушувати принципи свободи слова [5, с. 122].

У міжнародному контексті проблема обмеження права на інформацію розглядається у працях Д. Банісара, Т. Менделя, М. Біркіншоу [6, с. 33–36; 7, с. 58–60; 8, с. 101–104]. Вони звертають увагу, що право на доступ до інформації не є абсолютним і може обмежуватися в інтересах національної безпеки, оборони, громадського порядку чи захисту прав інших осіб [6, с. 34]. При цьому міжнародні стандарти підкреслюють важливість принципу пропорційності та законності обмежень, що означає, що будь-які заходи повинні бути чітко виправдані та не перевищувати того, що необхідно для досягнення законної мети [7, с. 59; 8, с. 102].

Особливу увагу дослідники приділяють класифікації інформації як «з обмеженим доступом». Українські автори підкреслюють, що нинішня практика потребує вдосконалення, оскільки існують неоднозначності у визначенні, яка інформація підпадає під обмеження під час воєнного стану [3–5]. Відсутність чітких критеріїв створює ризики як надмірного обмеження свободи слова, так і випадкового розголошення даних, що можуть становити загрозу національній безпеці [4, с. 114]. У цьому контексті актуальними є пропозиції щодо встановлення прозорих механізмів класифікації та контролю за поширенням інформації, що дозволяє поєднати потребу у безпеці з демократичними принципами [5, с. 123].

Мета дослідження. Метою цього дослідження є проаналізувати правові аспекти обмеження доступу до інформації у сфері безпеки під час воєнного стану, зокрема визначити, на яких нормах закону ґрунтуються ці обмеження, наскільки вони відповідають міжнародним стандартам прав людини та які механізми контролю дозволяють запобігти зловживанням. Дослідження також прагне показати, як баланс між необхідністю захисту держави та правами громадян реалізується на практиці, і визначити шляхи його оптимізації для забезпечення прозорості та демократичних принципів навіть у складних умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В Україні право на інформацію закріплено Конституцією України [1] та Законом України «Про інформацію» [9, ст. 2–3], що гарантує громадянам можливість вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію. Водночас законодавство передбачає можливість обмеження цього права у випадках, коли йдеться про захист національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку або прав інших осіб [9, ст. 21]. Під час воєнного стану ці обмеження стають особливо актуальними та відчутними, оскільки забезпечення безпеки держави набуває першочергового значення [9, ст. 8].

З точки зору філософії права, обмеження свободи вираження та доступу до інформації має розглядатися через призму принципу пропорційності і соціальної відповідальності індивіда. Як зазначав Рональд Дворак, «право на свободу слова не є абсолютним; воно завжди існує у взаємозв'язку з іншими правами та суспільними інтересами, такими як безпека, справедливість і моральна відповідальність» [17, с. 45]. Сучасні дослідження підкреслюють, що надмірні обмеження без прозорих механізмів контролю можуть підірвати епістемічну автономію громадян і створювати ризики зловживання державою [17, с. 47; 19, с. 33–36]. У цьому сенсі держава виступає не лише як орган контролю, а й як гарантія справедливого балансу між приватними правами та суспільним благом.

Одним із основних механізмів є воєнна цензура та централізація інформаційного потоку. Під час повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році було запроваджено єдиний інформаційний простір через телемарафон «Єдині новини», що об'єднав національні телеканали та онлайн-медіа для трансляції узгодженої інформації про бойові дії, гуманітарну допомогу та безпеку громадян [3, с. 46]. Такий підхід дозволяв уникнути панічних повідомлень і захистити військову інформацію від потенційного ворога, але водночас піднімав питання про централізацію медійного простору і можливість надмірного контролю [5, с. 122].

Важливим аспектом обмеження доступу до інформації є класифікація даних як таємних або службових. Закон України «Про державну таємницю» визначає категорії відомостей, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці [10, ст. 4–6].

У період 2022–2025 років численні державні органи та військові підрозділи активно користувалися цими механізмами. Так, розкриття маршрутів пересування військових підрозділів чи логістичних ланцюгів у відкритому доступі підпадало під адміністративну або кримінальну відповідальність [11, ст. 3–5], що демонструє, як законодавчі норми впливають на практику інформаційної безпеки.

Особливу роль відіграє регулювання інформаційного простору в соціальних мережах. Заборонялося публікувати дані про переміщення Збройних сил України, місця розташування військових об'єктів або гуманітарні маршрути [12, ст. 114–2].

Практика показала, що навіть приватні пости в соцмережах могли стати предметом розслідування, якщо вони містили інформацію, що загрожує безпеці [3, с. 47], що ілюструє складність поєднання приватної свободи слова та державного інтересу.

Філософсько-правовий аналіз підкреслює, що держава у правовому полі має діяти як арбітр між свободою індивіда і колективною безпекою. Ганс Кельзен зазначав, що «закон як засіб регулювання суспільних відносин має встановлювати межі прав та обов'язків, а також забезпечувати механізми контролю, які є об'єктивними та справедливими» [18, с. 102]. У контексті воєнного стану це означає, що обмеження доступу до інформації повинні бути законними, пропорційними, тимчасовими і піддаватися судовому контролю.

Водночас держава підтримувала збалансовану комунікаційну політику, надаючи офіційну відкриту інформацію через сайти Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗСУ та Кабінету Міністрів України [9, ст. 8; 11, ст. 6]. Брифінги та телемарафони забезпечували оперативне інформування населення про безпекову ситуацію та гуманітарну допомогу, що допомагало уникати дезінформації та паніки [3, с. 47; 9, ст. 8].

Аналіз наукових досліджень підтверджує складність такого балансу. Українські науковці, зокрема В. Брижко, І. Арістова та О. Бандурка, підкреслюють необхідність чітких критеріїв визначення інформації з обмеженим доступом, оскільки відсутність таких критеріїв може призводити як до надмірної цензури, так і до ненавмисного розкриття військових даних [3–5]. Зарубіжні дослідники, зокрема Д. Банісар, Т. Мендель, та М. Біркіншоу, наголошують на принципі пропорційності та законності обмежень: будь-яке обмеження права на доступ до інформації має бути виправданим, необхідним і не виходити за межі того, що реально потрібно для забезпечення національної безпеки [6–8; 19, с. 34–36].

Порівняльний аналіз показує, що у більшості держав ЄС у період криз діють подібні механізми. Наприклад, у Польщі Закон «Про стан надзвичайний» (2002 р.) передбачає обмеження ЗМІ щодо публікації матеріалів, що можуть «дестабілізувати обороноздатність» [13, ст. 2–4]. У Франції після терористичних атак 2015 року було введено систему оперативного контролю за поширенням чутливої інформації [14, с. 58–60]. Досвід Ізраїлю демонструє, що обмеження інформації в умовах війни ефективні лише за наявності чітких критеріїв та незалежного нагляду, коли військовий цензор обґрунтовує кожне рішення про

заборону публікації, а журналісти можуть його оскаржити в суді [15, с. 101–103].

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 20.01.2012 № 2-рп/2012 підкреслив, що будь-яке обмеження прав має відповідати принципу пропорційності: бути адекватним меті, необхідним і мінімально втручальним [16, с. 3–5].

Висновки. Правове обмеження доступу до інформації у сфері безпеки в умовах воєнного стану є необхідним інструментом захисту держави, однак воно має бути пропорційним і не перетворюватися на засіб придушення свободи слова [3–5, 6–8].

Філософсько-правовий аналіз підтверджує, що держава має діяти як регулятор балансу між суспільними та індивідуальними правами, забезпечуючи при цьому прозорість, підзвітність і дотримання міжнародних стандартів [17, с. 45; 18, с. 102; 19, с. 33–36]. Україна демонструє прагнення дотримуватися міжнародних стандартів, проте потребує вдосконалення механізмів судового контролю та чіткого визначення критеріїв секретності [9, ст. 8; 11, ст. 6].

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>;
2. Європейська конвенція з прав людини. Рим, 1950. Ст. 10;
3. Брижко В. М. Інформаційна безпека та право на доступ до інформації в умовах воєнного стану. Київ : Наук. думка, 2020. 45–48 с.;
4. Арістова І. В. Правові аспекти обмеження інформації під час воєнного стану. Харків : Право, 2021. 112–115 с.;
5. Бандурка О., Баранов О. Цензура і централізація інформаційного простору: ризики та механізми контролю. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 120–124 с.;
6. Banisar D. Freedom of Information and National Security: Principles and Challenges. London : Article 19, 2019. 33–36 p.;
7. Mendel T. Access to Information: Principles and International Standards. Geneva : UNESCO, 2008. 58–60 p.;
8. Birkinshaw M. Transparency and Security: Balancing Rights in Times of Conflict. Oxford : Oxford University Press, 2017. 101–104 p.;
9. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>;
10. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>;
11. Наказ Генерального штабу ЗСУ № 73 від 03.03.2022 р. «Про порядок оприлюднення інформації під час воєнного стану»;
12. Кримінальний кодекс України. Ст. 114-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>;
13. Закон Республіки Польща «Про стан надзвичайний». Варшава, 2002;
14. Loi n° 2015-912 du 24 juillet 2015 relative à l'état d'urgence en France. Paris : Journal Officiel, 2015;
15. Israeli Military Censorship Guidelines. Tel Aviv : Government Press Office, 2020;
16. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012. 3–5 с.;
17. Dvorak R. Freedom of Speech and Social Responsibility: Legal and Philosophical Perspectives. London : Routledge, 2022. 256 p.;
18. Kelsen H. Pure Theory of Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 312 p.;
19. Smith J., Brown L. Restriction of the Right to Information in the Interests of National Security: A Comparative Analysis. New York : Springer, 2023. 278 p.

LEGAL DIMENSIONS OF LIMITING ACCESS TO INFORMATION IN THE CONTEXT OF SECURITY DURING MARTIAL LAW

K. Batrak

Abstract. This article examines the legal mechanisms for restricting access to information in Ukraine during martial law. It focuses on the complex balance between citizens' constitutional right to access information and the imperative of safeguarding national security during periods of armed conflict. The study analyzes the relevant provisions of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Information," the Law "On the Legal Regime of Martial Law," as well as applicable international standards, including the International Covenant on Civil and Political Rights and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. The article also provides a comparative analysis of approaches adopted in European Union and NATO member states, highlighting both similarities and differences in the legal regulation of information access during crises. Particular attention is paid to the principles of proportionality, legality, transparency, and accountability in the implementation of information restrictions, emphasizing the need for clear criteria in classifying information as restricted or confidential. The study demonstrates that effective legal regulation must ensure that limitations on the right to information are justified, necessary, and minimally intrusive, while maintaining the possibility of judicial oversight and public scrutiny. The article further illustrates practical measures implemented in Ukraine from 2022 to 2025, including centralized information coordination, classification of sensitive military data, and regulation of social media content, showing how theoretical legal principles are applied in practice under conditions of armed conflict. The research concludes that a well-balanced legal framework can simultaneously protect national security and uphold democratic principles by fostering transparency, ensuring access to reliable information, and preventing potential abuse of state authority.

Keywords: martial law, national security, right to information, restriction of rights, European Court of Human Rights, proportionality.